

ROCZNIK TOMISTYCZNY
9 (2020) 1

Ojciec Józef Maria Bocheński jako filozof
w dwudziestą piątą rocznicę śmierci

ROCZNIK TOMISTYCZNY
9 (2020) 1

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

9 (2020) 1

ZESZYT SPECJALNY

Ojciec Józef Maria Bocheński jako filozof
w dwudziestą piątą rocznicę śmierci

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Mieczysław Gogacz, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Marcin Bukała, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marcin Trepczyński, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marek Porwolik, Henryk Anzulewicz, Piotr Jaroszyński, Imelda Chłodna-Błach

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2020

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

FUNDACJA

Partner Fundacja PZU

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego
ul. Klonowa 2/2
05-806 Komorów POLSKA
www.roczniktomistyczny.pl
e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o.
ul. Raszyńska 13
05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji.....	9
Dorota M. Markocka Józef M. Bocheński - bibliografia podmiotowo-przedmiotowa za lata 1930-2020 w układzie chronologicznym	11
Józef M. Bocheński O uniwersytecie	225
Jan Parys Wywiad: Józef Bocheński jakim Go znałem	239

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk Filozoficzna biografia Józefa M. Bocheńskiego.....	245
Michał Zembrzuski Józef M. Bocheński jako tomista	265
Izabella Andrzejuk Filozoficzne aspekty człowieczeństwa w ujęciu J.M. Bocheńskiego.....	291
Tomasz Pawlikowski Metafizyka w marksizmie? – Materializm dialektyczny i jego konsekwencje w ujęciu o. Józefa Marii Bocheńskiego.....	301
Maciej Nowak O stosowaniu logiki przez o. Józefa Marię Bocheńskiego w wybranych pracach.....	317
Marek Porwolik Józefa Marii Bocheńskiego program studiów o Bogu.....	335
Natalia Herold Filozoficzna koncepcja zabobonu w ujęciu Józefa M. Bocheńskiego	355
Adrian Łazarzski Filozofia ekonomii Józefa Bocheńskiego	371
Artur Andrzejuk Etyka w ujęciu Józefa M. Bocheńskiego	385
Jerzy Niepsuj / Artur Andrzejuk Józefa M. Bocheńskiego elementarz etyki wojskowej.....	393
Jacek Grzybowski Kategorie społeczne i ich znaczenie w myśli o. Józefa Marii Bocheńskiego OP	405
Artur Andrzejuk Józefa M. Bocheńskiego koncepcja historii filozofii	433
Joanna Pyłat Związki Józefa (Innocentego Marii) Bocheńskiego OP ze środowiskiem naukowym „wychodźstwa niepodległościowego” w Wielkiej Brytanii.....	453

Edycje i tłumaczenia

Magdalena Płotka

Ontologia w *De ente et essentia* św. Tomasza z Akwinu. Wprowadzenie do przekładu o J.M. Bocheńskiego OP 477

Św. Tomasz z Akwinu

O bycie i istocie. Tłumaczenie: Józef Maria Bocheński, Edycja: Magdalena Płotka 485

Publikacje poświęcone Józefowi Bocheńskiemu w 25. rocznicę śmierci

Marcin Trepczyński

Numer 70/2020 „Edukacji Filozoficznej” poświęcony Józefowi Marii Bocheńskiemu 503

Marcin Bukała

Józefa I.M. Bocheńskiego filozofia przedsiębiorstwa w „Prakseologii” 162 (2020) 507

Nota o autorach..... 511

Table of Contents

From the Editors.....	9
Dorota M. Markocka Józef M. Bocheński - chronological bibliography, 1930-2020	11
Józef M. Bocheński On the university	225
Jan Parys Interview: Józef Bocheński as I knew him.....	239

Dissertations and Articles

Artur Andrzejuk The philosophical biography of Józef M. Bocheński.....	245
Michał Zembrzuski Józef M. Bocheński as a Thomist.....	265
Izabella Andrzejuk Philosophical aspects of humanity according to J.M. Bocheński.....	291
Tomasz Pawlikowski Metaphysics in Marxism? - Dialectical materialism and its consequences in Fr. Józef Maria Bocheński's account.....	301
Maciej Nowak On the application of logic by Józef Maria Bocheński	317
Marek Porwolik Józef Maria Bocheński's Program of Studies on God.....	335
Natalia Herold The philosophical concept of superstition in Józef M. Bocheński's account.....	355
Adrian Łazarski Philosophy of Economics by Józef Bocheński.....	371
Artur Andrzejuk Ethics in Józef M. Bocheński's account.....	385
Jerzy Niepsuj / Artur Andrzejuk Józef M. Bocheński's elementary of military ethics	393
Jacek Grzybowski Social categories and their meaning in the thought of Fr. Józef Maria Bocheński, OP	405
Artur Andrzejuk Józef M. Bocheński's concept of the history of philosophy	433
Joanna Pyłat Father Józef (Innocentius Maria) Bocheński O.P. and his association with the post-war Polish cultural and scientific community-in-exile in Great Britain.....	453

Editions and Translations

Magdalena Płotka

Ontology in the *De ente et essentia* of St. Thomas Aquinas. Introduction to the translation of Fr. J.M. Bocheński, OP 477

Thomas Aquinas

***On Being and Essence*. Translated: Józef Maria Bocheński, Edition: Magdalena Płotka**...485

Publications devoted to Józef Bocheński on the 25th anniversary of his death

Marcin Trepczyński

Issue 70/2020 of “Edukacja Filozoficzna” dedicated to Józef Maria Bocheński.....503

Marcin Bukała

Józef I. M. Bocheński's Philosophy of the Business Enterprise in „Prakseologia” 162 (2020) 507

Note about authors..... 511

Etyka w ujęciu Józefa M. Bocheńskiego

Słowa kluczowe: Józef Bocheński, etyka, moralność, tomizm, filozofia analityczna

Józef Bocheński w ciągu z górą sześćdziesięciu lat swojej działalności naukowej bywał – także w odniesieniu do etyki – zwolennikiem różnych szkół i poglądów filozoficznych¹. W początkowej fazie reprezentował neotomizm, w jego najbardziej tradycyjnej (podręcznikowej) wersji, którą w istocie stanowił bardziej arystotelizm, niż myśl św. Tomasza². Potem Tomasz – według wy-

rażenia samego Bocheńskiego – przeszedł być jego „guru”³, a Bocheński przeszedł na stanowisko (swoicie pojętej) filozofii analitycznej.

Prace z zakresu etyki znajdujemy u Bocheńskiego zarówno w spuściznie tomistycznej, jak i analitycznej. Do tej pierwszej grupy należy na pewno książka *De virtute militari. Zarys etyki wojskowej*, napisana w latach 1938–1939. Jest to zresz-

---

Prof. dr hab. Artur Andrzejuk, profesor zwyczajny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, w którym kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego.

¹ Artykuł jest w zasadzie powtórzeniem (z pewnymi zmianami) opracowania etyki Józefa Bocheńskiego z książki: A. Andrzejuk, *Prawda o dobru. Problem filozoficznych podstaw etyki tomistycznej*, Warszawa 2000, s. 76–80.

² Zob. polemikę na ten temat z Bocheńskim: M. Gogacz, *Nie arystotelizm, lecz tomizm (próba polemiki z o. J.M. Bocheńskim)*, „Studia Philosophiae Christianae 19 (1983) 1, s. 167–170.

³ Zob. J. Bocheński, *Sto zabobonów. Krótki filozoficzny słownik zabobonów*, wyd. 2, Kraków 1994, s. 14.

tą najobszerniejsza praca etyczna Bocheńskiego. Reprezentatywny dla drugiego okresu jest *Podręcznik mądrości tego świata*⁴. W latach 1953 i 1995 ukały się wybory pism Bocheńskiego poświęconych etyce⁵. Tom z 1995 roku przynosi inne jeszcze (poza już wymienionymi) teksty, np.: *O etyce, Moralność, etyka, mądrość*⁶, *O charakterze*. Chcąc omówić wszystkie te teksty, natrafia się na niemałe trudności interpretacyjne: *Podręcznik mądrości* jest napisany w celach „prowokacyjnych”, jak informuje Autor w *Przedmowie* i nie odzwierciedla jego prawdziwych poglądów, jednakże wykład *O etyce* w *Dzielał zebranych* zawiera podobne wskazania co *Podręcznik*⁷. Także w *Posłowie* do *De virtute militari* odsyła Bocheński do *Podręcznika*. Natomiast zawarte w tomie wykłady *O charakterze*, *O patriotyzmie*, *Cnota ambicji* prezentują znowuż tomistyczną fazę poglądów Bocheńskiego.

Interesuje nas tu etyka, wobec czego podstawą opracowania uczyniono *De virtute militari. Zarys etyki wojskowej*. Bocheński pisze we wspomnianym *Posłowie* (10 stycznia 1992 r.), że „wszystko co istotne w tej książce zostało powiedziane ponad siedemset lat temu przez jednego z największych myślicieli dziejów, Tomasza z Akwinu. Autor przypisuje sobie tylko usystematyzowanie, unowocześnienie (przykłady) i spolszczenie”⁸. Dodaje jednak, iż zajmuje dziś inne stanowisko w sprawie niektórych teoretycznych zagadnień i kieruje czytelnika do *Podręcznika mądrości* (który miał być przecież swoistym filozoficznym żartem). Dużą trudność interpretacyjną stanowią zatem rozmaite opinie Bocheńskiego wyrażane przy różnych okazjach, zwłaszcza gdy dotyczą one wcześniejszych jego prac i są często dość rozbieżne.

I. Pojęcie etyki jako nauki normatywnej o ludzkim postępowaniu

Pojęcie etyki rozwija Bocheński w pięciu punktach. Przede wszystkim stwierdza, że „etyka jest nauką normatywną

traktującą o ludzkim postępowaniu”. Wyjaśnia, że naukowy charakter etyki oznacza, iż „jest systematycznym bada-

⁴ Kraków 1992.

⁵ J. Bocheński, *Dziela zebrane*, t. 5, *Etyka*, Kraków 1995, s. 6. Teksty zestawiał sam Bocheński, jak dowiadujemy się z noty wydawniczej, lecz nie zdołał już dokonać ostatecznej ich redakcji. Podobny do tomu V *Dziela Zebranych* zbiór prac z etyki z lat 1939–1945 opublikował Bocheński w 1953 r. w londyńskim *Veritasie*: I.M. Bocheński, *Szkice etyczne*, zebrał i ułożył A. Bocheński, Londyn 1953. Już wtedy w *Przedmowie* wydawca skarży się, że nie udało się uniknąć w zbiorze nie tylko powtórzeń, lecz także sprzeczności (s. 7).

⁶ Tekst ten stanowił wcześniej integralną część (C) *Podręcznika mądrości*...

⁷ J. Bocheński, *Podręcznik mądrości*..., a zwłaszcza rozdział *O etyce* wydaje się w gruncie rzeczy, wprawdzie dowcipnymi i nieco szokującymi, ale jednak wykładami klasycznego eudajmonizmu.

⁸ J. Bocheński, *De virtute militari. Zarys etyki wojskowej*, Kraków 1993, s. 110.

niem pewnego wycinka rzeczywistości⁹, a jej normatywność powoduje, że „nie tylko opisuje swój przedmiot, ale wskazuje, jakim on powinien być”¹⁰. Odnosząc się do ludzkiego postępowania, etyka „omawia ten zespół czynów, które wynikają świadomie z wolnej woli człowieka”¹¹.

Drugi zespół zagadnień etycznych dotyczy jej filozoficznych postaw. Bocheński stwierdza, że etyka jako nauka normatywna bada i ustala ogólny cel ludzkiego postępowania, a następnie psychologicznie rozważa strukturę ludzkiego czynu, który ma ten cel urzeczywistniać. W ten sposób dochodzi do zagadnienia normy etycznej, czyli zasady, według której spełniać ma się ludzki czyn, aby osiągnąć właściwy człowiekowi cel. Ponieważ jednak w etyce chodzi nie tylko o to, aby chcieć dobrze czynić, ale aby rzeczywiście dobrze postępować, dlatego podstawowym zadaniem etyki jest opracowanie teorii charakteru i wprost całej kultury moralnej człowieka. Gdy ponadto oprze się etykę na objawieniu chrześcijańskim, wtedy dojdzie nam jeszcze zagadnienie łaski jako nadprzyrodzonej pomocy Boga w spełnianiu etycznie dobrego czynu.

Podziały etyki to kolejny zespół zagadnień. Podstawowa dystynkcja dokonuje się, według Bocheńskiego, dychotomicznie: „każda należycie zbudowana etyka składa się zawsze z dwóch działów”. Pierwszy w sposób raczej teoretyczny rozważa wspomniane zespoły zagadnień, tj.: ogólny cel ludzkiego

postępowania, strukturę ludzkiego czynu, zagadnienie norm moralnych, teorię charakteru i temat łaski Bożej. Zadaniem drugiego działu jest bardziej szczegółowa i praktyczna analiza poszczególnych cech charakteru człowieka. Chodzi tu o sprawności, rozumiane jako „stałe dyspozycje skłaniające do łatwego i energicznego działania” – zgodnie z normą moralną lub wbrew niej. Zadaniem etyki jest w tym miejscu określenie sprawności pozytywnych (czyli cnót), nazywanych przez Bocheńskiego dodatnimi, określenie sposobów ich nabywania oraz omówienie poszczególnych norm związanych w sposób szczególny z każdą omawianą sprawnością.

Tak rozumiana etyka dotyczy każdego człowieka. Każdy więc powinien posiadać i pielęgnować w sobie wszystkie sprawności i normy etyczne. „Każdy człowiek powinien posiadać pełny ludzki i chrześcijański charakter”¹². Nie można więc powiedzieć, że jednych obowiązują te, a innych inne sprawności lub że pewne sprawności potrzebne są np. nauczycielom, lecz szkodliwe są dla handlowców. W taki sposób nie istnieje żadna specjalna etyka – nauczycielska, kupiecka czy wojskowa. W konkretnym życiu ludzkim jest jednak tak, że nauczyciel musi mieć pewne sprawności w wyższym stopniu niż handlowiec i na odwrót. Inne bowiem dziedziny wiedzy musi opanować wykładowca historii, a inne ktoś, kto sprzedaje samochody. Dotyczy to różnych okoliczności, w jakich ludzie żyją, i wykonywanych przez

⁹ Tamże, s. 5.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 6.

nich zadań. Na przykład męstwo jest cechą każdego należycie ukształtowanego charakteru, jednak w przypadku ludzi, którzy bardzo często narażeni są na śmiertelne niebezpieczeństwo, męstwo musi być wyrobione w stopniu maksymalnym. Dlatego pomimo zasadniczej

jedności etyki, możemy mówić o etykach specjalnych. Zakładają one ogólną etykę, a szerzej rozwijają zasady dotyczące pewnych określonych dziedzin. Stąd może istnieć etyka handlowa, naukowa, stanu duchownego, polityczna, wojskowa¹³.

2. Odróżnienie moralności, mądrości i etyki

Józef Bocheński w sprawie filozoficznych podstaw etyki, jej przedmiotu i metody kieruje czytelnika do szóstego rozdziału *Podręcznika mądrości*. Rozdział ten nosi tytuł *Umiar* i poucza: „zachowaj umiar we wszystkim”. Dotyczy to także wyrażania poglądów. Bocheński przestrzega: „unikaj twierdzeń całkiem ogólnych...[i] sądów kategorycznych”¹⁴. Mądrość – powiada w pierwszej sprawie – jest przyjaciółką statystyki, a przeciwieństwem drugiej „ostrożności” jest fanatyzm, „jedna z najgorszych postaci ludzkiej głupoty”¹⁵. Interesującą jednak kwestią jest zmiana poczyniona przez Bocheńskiego w odniesieniu do pojęcia etyki. Podstawową – jak się wydaje – modyfikacją jest odróżnienie moralności od etyki i mądrości. Dwie pierwsze, czyli moralność i etykę, utożsamiają – zdaniem Bocheńskiego – „z uporem godnym lepszej sprawy” właśnie neotomiści (Bocheński ma tu z pewnością na myśli także autora książki *De virtute militari*). Zaproponowane dalej odróżnienia (korzystając z własnego, Bocheńskie-

go, stylu wypowiedzi) można znaleźć u wielu innych autorów zazwyczaj lepiej wyrażone (no i bez terminologicznego szokowania czytelnika). Otóż moralność, to dla naszego Autora zespół określonych nakazów i zakazów, kategorycznych i bezwzględnie wiążących, oczywistych albo wynikających z oczywistych nakazów moralnych. Moralność nie jest nauką ani też nie ma moralności naukowej¹⁶. Etykę stanowi zbiór zdań (a więc nie nakazów), jednak odnoszących się do tych nakazów, np. je uzasadniających. Etyka jest nauką, stanowi część filozofii i jako taka „ważna jest tylko dla filozofii, do życia nie jest potrzebna”¹⁷. Natomiast „mądrość zdaje się być zespołem nakazów warunkowych”. Wyjątek stanowi „podstawowa zasada mądrości”, która jest nakazem kategorycznym, lecz nie stanowi nakazu moralnego. Brzmi ona następująco: „Działaj tak, abyś żył długo i dobrze ci się powodziło”. Inne zdania mądrości wynikają z tej podstawowej zasady i dlatego całą mądrość można określić mianem „technologii do-

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Bocheński, *Podręcznik mądrości...*, s. 38-39.

¹⁵ Tamże, s. 39.

¹⁶ J. Bocheński, *Dzieła zebrane*, s. 38-40.

¹⁷ Tamże, s. 42.

brege życia”, której źródłem jest życiowe doświadczenie. Należy pamiętać też, że między nakazami moralnymi a wskazaniami mądrości zachodzi nieraz sprzeczność, stąd życie ludzkie jest zazwyczaj kompromisem pomiędzy moralnością a mądrością¹⁸. Trudno w tym miejscu nie zauważyć, że „mądrość” w ujęciu Bocheńskiego przypomina raczej (osobliwie ujętą) roztropność jako ogólną sprawność, mogącą być zarówno zaletą jak i wadą. Niewątpliwie różni się to ujęcie od tradycyjnych (tomistycznych) sformułowań, zgodnie z którymi roztropność można co najwyżej nazwać

„mądrością praktyczną”, jednakże nie można odebrać jej charakteru zalety moralnej (cnoty), wobec czego w etyce tomistycznej nie może być konfliktu pomiędzy normami etycznymi a mądrością czy roztropnością. Mądrość u Bocheńskiego może być zaletą lub wadą moralną, co stanowi o pewnej właśnie osobliwości, głoszonej przez niego etyki.

Zupełnie odmienną kategorią jest – związaną raczej z teologią moralną – „bogobojność”, którą stanowi zespół nakazów, logicznie wynikających z założenia, że bogobojni chcą uniknąć obrazy Boga¹⁹.

* * *

W podejściu Józefa Bocheńskiego do etyki wyróżnić trzeba niewątpliwie dwie fazy; nie są to jednak fazy diametralnie różne czy w jakimś stopniu przeciwstawne, lecz jedynie inaczej zniuansowane myślenie ciągle tym samym eudajmonizmem greckim. Dlatego słuszna jest uwaga, że Bocheński głosi arystotelizm w swojej twórczości tomistycznej; słuszna także wydaje się konstatacja, że druga faza podejścia Bocheńskiego do filo-

zofii moralnej cechuje się jeszcze większym niż pierwsza eklektyzmem, sprawiającym jednak wrażenie zwarte go systemu dzięki uporządkowaniu też zgodnie z analityczno-logiczną umysłowością autora²⁰. Odbiór tych ostatnich poglądów wielkiego dominikanina utrudnia jego powszechnie znana i nasilająca się z czasem chęć szokowania i prowokowania czytelników oraz słuchaczy.

¹⁸ Tamże, s. 46-47.

¹⁹ Tamże, s. 47-51. Antonina Sebesta trafnie określa rolę religii w etyce Bocheńskiego jako podwórki. Dodaje jednak zaraz, że z religii chrześcijańskiej pochodzi zasada miłości nieprzyjaciół, s. 138. A. Sebesta, *Wokół rozważań J.M. Bocheńskiego na temat etyki, moralności i mądrości*, w: Głombik C. (red), *Ojciec Józef Bocheński. Drogi życia i myślenia filozoficznego. W stulecie urodzin*, Katowice 2004, s. 134-138.

²⁰ Skoro mowa o porządkowaniu zagadnień etycznych za pomocą narzędzi logicznych, to warto w tym miejscu wspomnieć innego przedstawiciela tzw. Koła Krakowskiego – ks. Jana Salamuchę; zob. J. Salamucha, *Wiedza i wiara. Wybrane pisma filozoficzne*, po red. J.J. Jadackiego i K. Świętorzeckiej, Lublin 1997. Salamucha pisze, że etyka katolicka to zespół takich norm jak np. przykazania Boże, które swą moc obowiązującą wywodzą z trzech przesłanek: Objawienia, prawa naturalnego i autorytetu Kościoła; por. *Wiedza i wiara*, s. 160-166; zob. też francuskie streszczenie poglądów autora i tam rozdział czwarty pt. *De l'éthique catholique*, s. 561-563.

Ethics in Józef M. Bocheński's account

Keywords: Józef Bocheński, ethics, morality, thomism, analytic philosophy

The notion of ethics has been developed by Bocheński in four areas:

1. Ethics is a normative science regarding human behaviour. Its scientific character means a „systematic research on a particular part of reality”. In the result of its normativity it „not only describes object but also indicates what this object should be like”. While speaking on human behaviour it „makes research on this set of acts who derive consciously (voluntarily) from human free will”.

2. Ethics as a normative science makes research and establishes general goal of human activity. Next, it considers, from the psychological point of view, a nature of human act which should be an act of realisation of a goal. In this way ethics works out the problem of ethical norm, a principle which should be followed to fulfill human act in order to achieve a goal proper to human being. Additionally, when ethics is grounded in Christian Revelation we may apply the matter of grace as supernatural support from God in fulfilling ethically good human act.

3. „There are two areas of each properly constructed ethics”. The first, in a theo-

retical way considers five sets of problems: the general goal of human act, the structure of human act, the problem of moral norms, the theory of character and the subject of God's grace. The aim of the second area is practical analysis of particular features of human character, we understand them as „steady disposition toward proceeding human act easily and energetic” according to a moral norm.

4. Ethics understood in that way can be attributed to each human being. Hence, each man should adopt and cultivate in himself all properties and ethical norms. „Each human being should possess entirely human and Christian character”.

5. Individual human life shows that a teacher is supposed to be equipped in some properties more than a merchant. For that reason, even though there is an unity in ethics in general, we may speak of particular ethics. It consists of general ethics and on that ground they develop further principles in particular domains. In the result there may exist business ethics, academic ethics, ethics of priesthood, political ethics and military one.

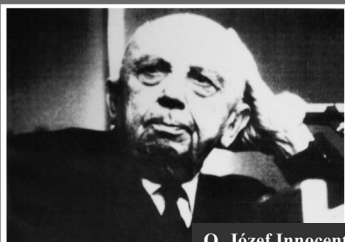
Bibliografia

1. Bocheński J., *ABC tomizmu*, Londyn 1950.
2. Bocheński J., *De virtute militari. Zarys etyki wojskowej*, Kraków 1993.
3. Bocheński J., *Dzieła zebrane*, t. 5, *Etyka*, Kraków 1995.
4. Bocheński J., *Podręcznik mądrości tego świata*, Kraków 1992.
5. Bocheński I.M., *ABC tomizmu*, Londyn 1950.
6. Bocheński I.M., *Szkice etyczne*, zebrał i ułożył A.Bocheński, Londyn 1953.
7. Bocheński J., *Patriotyzm. Męstwo. Prawość żołnierska*, Komorów, brw.
8. Bocheński J., *Sto zabobonów. Krótki filozoficzny słownik zabobonów*, wyd. 2, Kraków 1994.
9. Gogacz M., *Nie arystotelizm, lecz tomizm (próba polemiki z o. J.M. Bocheńskim)*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 19 (1983) 1, s. 167-170, przedrukowane w książce: *Platonizm i arystotelizm. Dwie drogi do metafizyki*, Warszawa 1996 [edycja internetowa – http://katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/platonizm_i_arystotelizm.pdf (IV 2021)].
10. *Między logiką a wiarą. Z Józefem M. Bocheńskim rozmawia Jan Parys*, Les Éditions Noir Sur Blanc, Montricher 1988.
11. Salamucha J., *Wiedza i wiara. Wybrane pisma filozoficzne*, po red. J.J. Jadackiego i K. Świętorzeckiej, Lublin 1997.
12. Sebesta A., *Wokół rozważań J.M. Bocheńskiego na temat etyki, moralności i mądrości*, w: Głombik C. (red), *Ojciec Józef Bocheński. Drogi życia i myślenia filozoficznego. W stulecie urodzin*, Katowice 2004, s.134-138.
13. Stępień A.B., *Józef Maria (Innocenty) Bocheński OP i jego ABC tomizmu*, w: tenże, *Studia i szkice filozoficzne*, t. II, Lublin 2001, s. 198-215.

O. Józef Innocenty Maria Bocheński OP

POLSKI TESTAMENT
OJCZYŻNA, EUROPA, CYWILIZACJA

WYDAWNICTWO ANTYK

O. Józef Innocenty Maria Bocheński OP

RELIGIA
W TRYLOGII

TYK-MARCIN

O. Józef Innocenty Maria Bocheński OP

SENS ŻYCIA
I INNE ESEJE

WYDAWNICTWO ANTYK MARCIN DYBOWSKI

O. Józef Innocenty Maria Bocheński OP

STO
ZABOBONÓW
Krótki filozoficzny słownik zabobonów

WYDAWNICTWO ANTYK MARCIN DYBOWSKI

Książki Józefa Bocheńskiego wydawane przez „Antyk” Marcina Dybowskiego z Komorowa po 1990 roku

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Izabella Andrzejuk – dr, adiunkt Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Członek-założyciel Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz członek redakcji Rocznika Tomistycznego. Jest autorką ponad sześćdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007) oraz (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

Jacek Grzybowski – ks. bp dr hab., prof. uczelniany na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie. Autor książek i artykułów naukowych z dziedziny filozofii polityki, filozofii kultury i historii filozofii. W swoich pracach podejmuje problematykę filozoficznych inspiracji i źródeł współczesnych zagadnień kulturowych i cywilizacyjnych. Opublikował: *Byt, tożsamość, naród. Próba wyjaśnienia formuły „tożsamość narodowa” w perspektywie metafizyki* (Kęty 2012); *Myśl filozoficznie – myśl politycznie! Analiza i ocena historycznokulturowych racji filozofii polityki* (redakcja, Warszawa 2013); *Cosmological and philosophical world of Dante Alighieri. The Divine Comedy as a medieval vision of the universe* (Frankfurt am Main 2015). W 2020 roku został biskupem pomocniczym diecezji warszawsko-praskiej.

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest doktorantką filozofii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

Adrian Łazarski – licencjat filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Zainteresowany teorią ekonomii i filozofią nauki, ze szczególnym uwzględnieniem nauk społecznych. Zajmuje się popularyzacją filozofii na kanale Sofiofilia w serwisie Youtube.

Dorota M. Markocka – mgr, absolwentka Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (1983). Prowadzi bazę bibliografii regionalnej oraz udziela informacji biograficznych, bibliograficznych i źródłowych w mediach społecznościowych, m.in. Grupa „Przemysł - miasto zabytków Wehikuł Czasu”; „Przemysł - miasto zabytków i jego mieszkańcy”; „Przemysł - miasto zabytków”. Gromadzi materiały i propaguje spuściznę patrona biblioteki oraz Rodu Pawlikowskich z Medyki. Zainteresowania: archeologia, biografistyka, egiptologia, etyka, filozofia, historia kultury, historia starożytna, historia sztuki, regionalizm.

Jerzy Niepsuj – płk dr, wieloletni wykładowca filozofii w Wojskowej Akademii Technicznej i Akademii Teologii Katolickiej (Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Interesuje się filozofią współczesną niemiecką, przede wszystkim pozytywizmem i fenomenologią, a także filozofią bezpieczeństwa. Publikuje artykuły z zakresu etyki zawodowej, nawiązując do klasycznej teorii cnót wojskowych w ujęciu o. Józefa Bocheńskiego.

Maciej Nowak – licencjat filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, obecnie kontynuuje studia magisterskie na tejże uczelni, absolwent studiów inżynierskich kierunku Elektrotechnika na Politechnice Warszawskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest zainteresowany logiką i historią filozofii.

Jan Parys – dr, minister obrony narodowej w latach 1991-1992. Studiował filozofię na Uniwersytecie Warszawskim. W 1973 ukończył studia socjologiczne na UW i uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych

w dziedzinie socjologii. W latach 1975–1988 pracował w Polskiej Akademii Nauk. Na podstawie rozmów przeprowadzanych we Fryburgu w 1986 z o. prof. Józefem M. Bocheńskim opracował książkę pt. *Między logiką a wiarą*. W 1991 objął stanowisko ministra obrony narodowej w rządzie Jana Olszewskiego. Opowiadał się za zbliżeniem Polski do struktur NATO i jak najszybszym opuszczeniem terytorium Polski przez jednostki armii rosyjskiej oraz weryfikacją kadry dowódczej Wojska. Popadł w konflikt z prezydentem Lechem Wałęsą dążącym do utrzymania osobistej kontroli prezydenta nad siłami zbrojnymi. W latach 1999–2003 był wiceprezesem Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie. Po śmierci Ryszarda Kuklińskiego wraz z Józefem Szaniawskim sprowadził do Polski jego prochy. W 2015 został członkiem rady Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. W latach 2015–2018 był szefem gabinetu politycznego ministra spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego. Wykładał w Akademii Dyplomatycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów. Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filosofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.

Marek Porwolik – doktor filozofii, magister teologii, magister matematyki, od 2005 roku zatrudniony w Instytucie Filozofii UKSW. W swoich

badaniach naukowych zajmuje się zastosowaniem metod formalnych w filozofii i w teologii. Szczególnym przedmiotem jego zainteresowań jest w tym obszarze dorobek tzw. Koła Krakowskiego i prace o. Józefa Marii Bocheńskiego. Interesuje się również zagadnieniem genidentyczności oraz zagadnieniami z zakresu podstaw matematyki.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8091-7446>

Joanna Pyłat – dr hab., prof. Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, wiceprezes Światowej Rady Badań nad Polonią, członek zarządu Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, redaktor naczelna Rocznika Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe dotyczą historii XX wieku, w tym m. in. dziejów polskiego szkolnictwa i nauki polskiej poza granicami kraju, „wychodźstwa niepodległościowego”, polskiej emigracji i Polonii. Autorka książek: *Friends of Poland. A short history 1982-2009*, London 2012; *PUNO Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, Pułtusk - Londyn 2010 r. Współredaktorka i współautorka książek: *General Władysław Anders soldier and leader of the free Poles in exile*, edited by J. Pyłat, J. Ciechanowski, A. Suchcitz, London 2008; *Filozofia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie*, praca pod red. M. Płotka, J. Pyłat, A. Andrzejuk, Warszawa 2014. Autorka licznych artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych, m. in.: *Wpływ Polonii amerykańskiej na postawę Stanów Zjednoczonych wobec Zbrodni Katyńskiej*, w: *Rola Polonii USA w kształtowaniu relacji polsko-amerykańskich w XX i XXI wieku*, praca pod red. W. Glińskiego, Warszawa-Orchard Lake 2020, s. 409-450; *Inicjatywy prosolidarnościowe środowisk polskich w Wielkiej Brytanii w latach 1980-1989*, [w:] *Za naszą i waszą Solidarność. Inicjatywy solidarnościowe z udziałem Polonii podejmowane na świecie (1980-1989)*, t. 2, Warszawa 2018, s.10-143 i wielu innych.

Michał Zembrzuski – dr hab, profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku opublikował monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>